

УДК: 159.9.072:316.6

Сіверс Зінаїда Феодосіївна

кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник
відділу психології політико-правових відносин,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2950-0741>

nok55@ukr.net

<https://doi.org/10.33120/popp-Vol18-Year2025-219>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ І МОДЕЛЬ АРХІТЕКТОНІКИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

Актуальність. У сучасному світі, позначеному політичною фрагментацією, глобальними кризами і зростанням рівня індивідуалізму, феномен соціальної згуртованості набуває особливої аналітичної ваги. Ідеться не лише про стабільність соціальних груп, а й про глибинні механізми, які забезпечують взаємну підтримку, довіру, нормативну єдність та афективну ідентифікацію. Соціальна згуртованість залишається в переліку актуальних проблем суспільного розвитку майже всіх країн світу. Забезпечення і посилення соціальної згуртованості стали важливими цілями в суспільному дискурсі, ухваленні політичних рішень, а також в академічній роботі. Особливої актуальності питання соціальної згуртованості набуває для України, де тривала війна формує не лише зовнішньополітичні, а й глибоко внутрішні ризики для національної безпеки, які можуть дестабілізувати соціальну згуртованість, ослабити довіру до державних інституцій та стимулювати радикалізацію окремих груп населення.

Мета статті – критично проаналізувати провідні теорії згуртованості під психологічним кутом зору і запропонувати інтегровану модель внутрішньої структури соціальної згуртованості, яка відображала б взаємопов'язані рівні, компоненти і механізми, що забезпечують єдність суспільства.

Методи і методологія. Методологічною основою нашого дослідження став міждисциплінарний підхід, що поєднує теоретико-психологічні концепти – соціальну ідентичність, емоційне зараження, групову динаміку; соціологічні – уявлення про соціальний порядок (Durkheim, Parsons, Alexander); постструктуралістські критичні підходи до влади, дискурсу і суб'єктності (Foucault, Butler, Nancy).

Результати. Запропоновано інтегровану модель архітектоніки соціальної згуртованості, яка охоплює п'ять рівнів, а саме: 1) *індивідуально-психологічний* (довіра, безпека, належність), який задає умови і можливості згуртованості, як-от: довіра, потреба в належності, переживання безпеки – це не вторинні характеристики, а ті психологічні передумови, без яких будь-яка

інституціональна або ідентифікаційна згуртованість є штучною або нестійкою; 2) *міжособистісний* (емпатія, інтерсуб'єктивність, афективна синхронізація), який є зоною мікросоціальної практики згуртованості – тут формується «соціальний клей», що пов'язує індивідів у малі групи (родини, команди, локальні спільноти); 3) *групово-ідентифікаційний: ідентичність, мораль, межі «ми – вони»*. На цьому рівні згуртованість набуває характеру лояльності, моральної відповідальності та соціального контролю, але водночас формує ризики поляризації і виключення; 4) *інституційно-нормативний рівень (довіра до правил, справедливості, структура взаємодії)*, який формує архітектурний каркас згуртованості. Якщо каркас зруйновано, то ані групова солідарність, ані інтерсуб'єктивна емпатія не зможуть утримати суспільство від розпаду; 5) *символічно-дискурсивний* (уявна спільнота, наративи, колективна пам'ять), який визначає не лише структуру соціального тіла, а й сенс його існування; без нього згуртованість буде лише тимчасовою реакцією, а не етичною і культурною єдністю.

Перспективи подальших досліджень. Поглиблене розуміння архітекtonіки соціальної згуртованості відкриває шляхи до 1) врахування мультирівневих зв'язків під час напрацювання політик соціальної інтеграції; 2) створення адаптивних моделей управління соціальними процесами в кризових ситуаціях; 3) розроблення інтервенцій, спрямованих на посилення слабких ланок структури (наприклад, відновлення довіри чи символічних практик).

Ключові слова: архітектоніка соціальної згуртованості; довіра; емпатія; належність; інтерсуб'єктивність; афективна синхронізація; колективна пам'ять.

Zinaida Sivers

Ph.D. in Law, Docent,

Leading Research Associate of the Department of Psychology of Political-Legal Relationships,

Institute of Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-2950-0741>

nok55@ukr.net

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS AND MODEL OF THE ARCHITECTONICS OF SOCIAL COHESION

Relevance. In the modern world, marked by political fragmentation, global crises, and an increasingly high level of individualism, the phenomenon of social cohesion acquires particular analytical significance. It refers not only to the stability of social groups but also to the deep mechanisms that ensure mutual support, trust, normative unity, and affective identification. Social cohesion remains among the pressing problems of social development in almost all countries of the world. Ensuring and strengthening social cohesion have become important goals in public discourse, political decision-making, as well as in academic research. The issue of social cohesion

is especially relevant for Ukraine, where the prolonged war creates not only foreign policy but also deeply internal risks to national security, which may destabilise social cohesion, weaken trust in state institutions, and stimulate the radicalisation of certain population groups.

Aim. The article aims to critically analyse the leading theories of cohesion from a psychological point of view and to propose an integrated model of the internal structure of social cohesion, which reflects the interrelated levels, components, and mechanisms that ensure the unity of society.

Methods and methodology. The methodological basis of our research is an interdisciplinary approach that combines theoretical and psychological concepts – social identity, emotional contagion, and group dynamics; sociological concepts – ideas of social order (Durkheim, Parsons, Alexander); and post-structuralist critical approaches to power, discourse, and subjectivity (Foucault, Butler, Nancy).

Results. An integrated model of the architectonics of social cohesion is proposed, which includes five levels, namely: 1) *Individual and psychological level* (trust, security, belonging), which sets the conditions and possibilities of cohesion. Trust, the need for belonging, and the experience of safety are not secondary characteristics but those psychological preconditions without which any institutional or identification cohesion is artificial or unstable. 2) *Interpersonal level* (empathy, intersubjectivity, affective synchronisation), which is the area of microsocial practice of cohesion – this is where the “social glue” is formed that binds people into small groups (families, teams, local communities). 3) *Group-identificational level*: identity, morality, and the boundaries of «us versus them». At this level, cohesion takes the form of loyalty, moral responsibility and social control, whilst also creating risks of polarisation and exclusion. 4) *Institutional and Normative Level* (trust in rules, justice, structure of interaction) – this level forms the architectural framework of cohesion. If this framework is destroyed, neither group solidarity nor intersubjective empathy will be able to prevent society from disintegration. 5) *Symbolic and discursive level* (imagined community, narratives, collective memory), which determines not only the structure of the social body but also the meaning of its existence. Without it, cohesion will be only a temporary reaction rather than an ethical and cultural unity.

Prospects for Further Research. A deeper understanding of the architectonics of social cohesion opens up possibilities for 1) taking into account multi-level connections in the development of social integration policies; 2) creating adaptive models for managing social processes in crisis situations; 3) developing interventions aimed at strengthening weak links in the structure (for example, restoring trust or symbolic practices).

Keywords: architectonics of social cohesion; trust; empathy; belonging; intersubjectivity; affective synchronization; collective memory.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У науковому дискурсі останніх десятиліть соціальну згуртованість розглядають не лише як емпіричний показник інтегрованості суспільства, а як складний концепт, що має власну внутрішню структуру, або, за аналогією з

архітектурою, *архітектоніку*. У цьому контексті архітектоніка постає не як сукупність механічно пов'язаних елементів, а як динамічна система структурних і функціональних рівнів, що у своїй взаємодії формують феномен соціальної єдності. Таке ускладнене трактування потребує розгортання аналітичного поля, у якому згуртованість буде представлена не лише як кінцевий результат соціального взаємозв'язку, а як процес взаємного узгодження індивідуальних і колективних смислів, емоцій, норм і дій.

Попри широке використання поняття «соціальна згуртованість» у політичних, соціологічних і культурних дискурсах, воно часто залишається концептуально нечітким, особливо в психологічному вимірі. У цьому контексті звернення до архітектоніки соціальної згуртованості, тобто її структурно-рівневого аналізу, дає змогу, на нашу думку, виявити ті латентні механізми, які забезпечують або підривають єдність соціального тіла. Крім того, психологічний вимір цього феномену допомагає глибше зрозуміти роль емоцій, колективної пам'яті, міжгрупової ідентифікації, а також моральних категорій, які є цементуючим фактором для соціальних структур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна згуртованість, як складне соціально-психологічне явище, проявляється через багаторівневу структуру, яка поєднує індивідуальні, групові та суспільні процеси. Для розуміння її сутності треба звернутися до архітектоніки – системного аналізу її структурних компонентів, рівнів реалізації і взаємодії психічних механізмів, що забезпечують цілісність соціального цілого. Такий підхід дає змогу збалансовано оцінити соціальну згуртованість як динамічну систему, що є водночас результатом і передумовою соціальної стабільності.

Під архітектонікою соціальної згуртованості розуміють її внутрішню структуру: взаємопов'язані рівні, компоненти і механізми, що забезпечують єдність соціуму. Така структура не є статичною: вона змінюється залежно від соціального контексту, криз, технологій комунікації та еволюції соціальної свідомості. Архітектоніка передбачає аналіз згуртованості як багаторівневої системи з внутрішніми динаміками. Архітектоніка соціальної згуртованості – це не просто ієрархія рівнів або сукупність компонентів, а комплексна, динамічна, саморегульована система взаємопов'язаних соціально-психологічних структур, механізмів і процесів. Вона охоплює мультидименсійні виміри, кожен із яких має власну специфіку, проте перебуває в постійній взаємодії з іншими. Тому соціальну згуртованість слід розглядати як архітектурний простір, у якому поєднуються когнітивні, афективні, нормативні, поведінкові та символічні виміри.

Підхід до соціальної згуртованості як до архітекτονіки передбачає насамперед виявлення її онтологічного статусу: вона є не лише індикатором ефективності соціального управління чи стабільності громадянського суспільства, а й виявляє себе як глибинна властивість соціальної реальності, що забезпечує її структурну впорядкованість, смислову цілісність та ідентифікаційну сталість. Власне, архітектоніка згуртованості означає не лише наявність взаємозв'язків, а і їх упорядкованість у межах складної ієрархії соціально-психологічних механізмів.

Феномен соціальної згуртованості є мультидисциплінарним і багаторівневим, а отже, і поліфонічним у теоретичному осмисленні. Упродовж XX-XXI століть сформувалося кілька впливових парадигмальних підходів до цього поняття: структурно-функціоналістський, соціально-психологічний, емпірично-індикативний і критичний. Водночас жоден із них, на нашу думку, не дає вичерпної картини, а в деяких випадках – штучно редукує складність згуртованості до одномірних показників.

Один із найдавніших теоретичних підходів до розуміння згуртованості – *структурно-функціоналістський* – походить із функціоналістської традиції, закладеної Е. Дюркгаймом. У його класичній концепції соціальної солідарності *згуртованість* – це ступінь інтегрованості членів суспільства через спільні цінності, вірування і колективну свідомість. Механічна й органічна солідарність, як дві модальності згуртованості, задають основну вісь – від однорідного консенсусу до взаємозалежної диференціації (Durkheim, 2014). Цей підхід розвинув відтак Т. Парсонс, для якого згуртованість – це продукт функціонування системи соціального контролю і нормативного порядку. Він пов'язує згуртованість з ефективністю соціалізації, узгодженістю культурних орієнтацій і легітимністю інституцій (Parsons, 1951).

Обидві версії функціоналізму тяжіють до надмірної нормативізації згуртованості, редукуючи її до здатності системи до самовідтворення. Такі моделі майже повністю ігнорують афективні, конфліктні, історично змінні виміри згуртованості. Конфлікт не розглядається як складник єдності, а лише як патологія. Суб'єкт подається не як агент змін, а як функціональна одиниця, що обслуговує цілі системи.

Починаючи з 1990-х років, особливо під впливом європейської політики соціальної інтеграції, згуртованість дедалі частіше подають як індикатор добробуту суспільства (Jenson, 1998; Chan, To, & Chan, 2006). Згуртованість тут операціоналізують через набір вимірюваних змінних, як-от довіра до інституцій, рівень участі в спільнотах, міжгрупова толерантність, підтримка вразливих груп. Такий підхід має прикладну

цінність, він дає змогу проводити порівняльні дослідження, виявляти соціальні розломи, обґрунтовувати політики солідарності. Наприклад, індекси соціальної згуртованості Ради Європи стали частиною інституційної мови стратегічного планування. Однак попри свою корисність цей підхід *редукує згуртованість до технократичної схеми*, відкидаючи суб'єктивний, історичний і символічний виміри. Показники на кшталт «довіра до поліції» чи «рівень участі у волонтерстві» не розкривають емоційної природи зв'язку, уявлень про спільне благо або механізми моралі. Такі моделі часто не враховують внутрішньогрупову динаміку та амбівалентність згуртованості, наприклад її зв'язок з авторитаризмом або виключенням «інших».

Критичні теоретики – М. Фуко, Дж. Батлер, Ж.-Л. Нансі – піддають концепт згуртованості радикальному перегляду. Вони стверджують, що жодна спільність не існує поза дискурсивним виробництвом і будь-яка згуртованість завжди конструюється через владу – мовну, нормативну, інституційну. Так, у Фуко згуртованість – це результат дисциплінарних практик і нормалізувального погляду, що формує «нас» як підданих певного режиму істини; у Батлер – це ефект перформативного повторення норм, що одночасно вбирає й виключає; у Нансі – спільність не передує суб'єктам, а виникає через відкритість до іншого, яка завжди ризикована і нестабільна (Foucault, 1975; Butler, 2004; Nancy, 2000).

Попри концептуальну глибину критичні підходи часто недостатньо оперують емпіричними параметрами, зосереджуючись на деконструкції, а не на поясненні. Крім того, радикальна «підозра» до будь-якої згуртованості як інструменту влади може призводити до паралічу дії: якщо будь-яка спільність є ілюзією або репресією, то незрозуміло, на чому взагалі базувати соціальну етику.

У соціальній психології згуртованість розглядають як властивість групи бути інтегрованою, координованою і емоційно пов'язаною. Класичні дослідження М. Шеріфа, І. Л. Дженіса, Г. Тайфеля показали, що групова згуртованість залежить від ідентичності, лояльності, прийняття норм, наявності зовнішнього ворога (Sherif, 1961; Janis, 1982; Tajfel, 1986). Більш пізні підходи, зокрема теорія самокатегоризації, демонструють, що згуртованість є результатом когнітивного процесу ототожнення з групою, який супроводжується активацією спільної перспективи, узгоджених дій і готовності до самопожертви (Turner et al., 1987).

Слід зазначити, що попри глибокий психологічний аналіз ці підходи іноді занадто індивідуалізують феномен, аналізуючи його у відриві від більш широких культурних, інституційних і дискурсивних контекстів. Крім того, дослідження групової згуртованості часто не враховують моральний вимір: група може бути згуртованою навколо

ідеології ненависті, дискримінації чи насильства – і це не потрапляє до зони проблематизації.

Важливо наголосити на значних перевагах психологічних підходів, оскільки в них згуртованість є емпірично вимірюваною величиною завдяки таким поведінковим індикаторам, як-от рівень лояльності чи якість комунікації. Проте редукція складної соціально-психологічної динаміки до лінійних змінних упускає глибинні несвідомі механізми, а також не враховує того, що позитивні емоції можуть бути ілюзорними або результатом тиску конформізму

Останнім часом дедалі більше дослідників прагнуть синтезувати соціологічні, психологічні та культурологічні підходи, зберігаючи водночас критичну рефлексивність. Наприклад, Дж. Александер у своїй теорії культурної соціології поєднує структурний аналіз із символічною репрезентацією згуртованості через наративи, героїв, моральні коди (Alexander, 2006). Водночас З. Бауман, У. Бек і Дж. Деланті розглядають згуртованість як плинну, кризову ідентичність, що постійно переживає себе заново. Такі підходи уникають як редукції згуртованості до функціональних показників, так і романтизації «ком'юніті». Дослідники наголошують на амбівалентності згуртованості – її здатності бути як умовою демократичної солідарності, так і джерелом ексклюзивності, агресії чи конформізму (Bauman, 2000; Beck, 2002; Delanty, 2010).

С. Ахмед і Дж. Батлер акцентують увагу на тому, що згуртованість – це політично і культурно сконструйована практика, завдяки якій регулюються емоції та формуються ідеологічні межі «ми» і «вони». Афективні процеси вони розглядають не як індивідуальні переживання, а як соціально вироблені ефекти влади. Цей підхід дає змогу розпізнати, як згуртованість використовується для легітимації влади і маргіналізації, але іноді залишається абстрактним і віддаленим від індивідуальної психології (Ahmed, 2004; Butler, 1997).

Психоаналітична перспектива відкриває глибинні психологічні процеси, які лежать в основі згуртованості: ілюзію цілісності, потребу компенсувати внутрішній дефіцит, захисні механізми (витіснення, проєкція). Афекти тут набувають складної природи – вони є не просто позитивними чи негативними, а являють собою структурні властивості психіки. Цей підхід пояснює, чому згуртованість може перетворитися на жорстку ієрархію, що не допускає інакшості. Водночас його піддають критиці за складність емпіричної перевірки і деякий песимізм (Lacan, 1977; Žižek, 2008).

Варто згадати і неофункціоналізм (травматичну згуртованість). Найяскравіший представник цього підходу – Дж. Александер. Він, а згодом і його послідовники, пропонують перспективу, де згуртованість

постає як результат колективної роботи над травмою. Тут наголос робиться на процесах символічного осмислення болю, що підсилює спільноту через ритуали, пам'ять і визнання. Цей підхід є надзвичайно актуальним для постконфліктних суспільств, але менш застосовним у контекстах без спільного травматичного досвіду (Alexander, 2006).

Інтеракціоністський (символічний) підхід фокусується на щоденних соціальних взаємодіях і процесах конструювання значень. Тут афективність проявляється через емпатію і розуміння, когнітивно – через узгодження ролей і смислів. Так, у працях Дж. Г. Міда соціальні взаємодії розкриваються як фундаментальний механізм формування свідомості та ідентичності. Ключовим є усвідомлення, що психічне життя індивіда не є автономним, а структуроване завдяки соціальній комунікації. Мід розглядає соціальні взаємодії як основу формування свідомості і самосвідомості. Для нього індивід не є автономним агентом із заздалегідь визначеною психікою – особистість формується в процесі соціального спілкування.

Центральне поняття – символічний інтеракціонізм: люди конструюють значення через символи (зокрема мову), що дає змогу координувати дії та інтерпретувати наміри інших. Значення не є властивістю об'єктів, а формується через інтеракцію та інтерпретацію символів. Наприклад, жест, слово або поведінка набувають значення лише в контексті соціальної взаємодії. А соціальні процеси (правила, норми, цінності) постійно проговорюються в комунікації, а не є статичними. Значення, у розумінні Міда, не є стабільними або об'єктивними – вони виникають у процесі символічної взаємодії. Психологічно це означає, що сприйняття подій, дій і жестів інших людей завжди супроводжується когнітивною інтерпретацією, яка формується у взаємодії.

Взаємодія постає як психологічний простір ко-конструювання реальності, де індивід навчений бачити себе очима інших і моделювати свою поведінку відповідно до очікувань соціального середовища. Психологічний аспект ідентичності у Міда зосереджений на постійній регуляції внутрішніх імпульсів через соціально апробовані ролі. Це створює механізми когнітивної узгодженості та емоційної інтеграції, формує здатність до емпатії та колективної рефлексії (Mead, 1934; Mead, Huebner, & Joas, 2015).

Ще один представник цього підходу І. Гоффман зосереджується на мікрорівні соціальної взаємодії, досліджуючи «повсякденне життя» як театральне дійство. Він розглядає соціальні взаємодії як конструювання значень: значення формуються у взаємодії через символічні прояви, ритуали, невербальні сигнали, а взаємодію – як постійне узгодження ролей та очікувань, де учасники спільно підтримують соціальну реальність. Дослідник переносить акцент із розвитку «Я» на мікродинаміку взаємодії,

де соціальна реальність і значення постійно конструюються через ритуалізовані прояви поведінки. «Я» постає як психологічно багатшаровий конструкт, що підтримується через постійне управління враженнями. Цей процес передбачає когнітивне моделювання очікувань інших та емоційне регулювання власної поведінки. Гоффман підкреслює, що соціальна реальність не просто сприймається, а активно підтримується через емоційне та когнітивне узгодження ролей. Значення дій, жестів і висловлювань формується в безперервній координації з іншими. Психологічно це проявляється в здатності індивіда прогнозувати реакції, контролювати вираження емоцій і регулювати соціальні сигнали. На думку дослідника, значення стають соціально валідними тільки в процесі взаємної інтерпретації, де афективний, когнітивний і символічний компоненти інтегруються для підтримання соціального порядку. Конструювання значень пов'язане з постійним регулюванням ідентичності в межах групового контексту, що психологічно забезпечує адаптацію і соціальну інтеграцію (Goffman, 1959). Однак у цьому підході недооцінюється вплив макроструктур і вплив влади та системної нерівності на згуртованість.

Коли глянути більш уважно, то кожен із розглянутих підходів виявляє як евристичну продуктивність, так і глибинні обмеження. Для систематизації основних параметрів і психологічних механізмів, що лежать в основі цих концептуальних моделей, доцільно звернутися до порівняльної таблиці.

Підсумовуючи результати цього критичного аналізу наукових підходів до розуміння соціальної згуртованості, можна зробити висновок, що жоден із розглянутих підходів не може самостійно охопити всю складність феномену соціальної згуртованості. Структурні моделі схильні до нормативної ідеалізації, емпіричні – до редукції складного до вимірюваного, психологічні – до ігнорування історико-культурного контексту, критичні – до дестабілізації самої можливості спільності. Очевидно, що оптимальною була б аналітична модель, яка б визнавала багаторівневість, суперечливість і афективно-сміслову природу згуртованості, уникаючи як спрощення, так і цинізму.

Інтерпретація соціальної згуртованості як багаторівневої архітектоніки дає змогу, на нашу думку, вийти за межі спрощених моделей і зосередитися на взаємодії індивідуальних, міжособистісних, групових та інституційних механізмів інтеграції. Ми спробували побудувати концептуальну модель архітектоніки соціальної згуртованості з фокусом на її психологічному вимірі, здійснити поетапне розгортання феномену згуртованості через аналіз його рівнів – від індивідуально-психологічного до макросоціального. Особливу увагу приділено інтерсуб'єктивним і афективним механізмам, які лежать в основі інтеграційних процесів.

Таблиця

Порівняльна таблиця підходів до соціальної згуртованості

Теоретичний підхід	Основна ідея	Афективний вимір	Когнітивний вимір	Психологічний зміст / механізми	Обмеження/ критика
Структурно-функціоналістський підхід	Згуртованість як інструмент підтримання стабільності і соціального порядку	Домінують позитивні емоції: довіра, солідарність, співпраця	Прийняття норм і ролей, що дає змогу запобігати конфліктам	Соціальні ролі як «каркас» особистості, згода як запобігання конфліктам	Згуртованість сприймається як соціальна чеснота, без розгляду її потенційних травматичних аспектів
Соціально-психологічний	Привабливість і лояльність як основа згуртованості	Емоційна прихильність, позитивні взаємодії, довіра	Усвідомлені переконання, когнітивне відновлення спільних цінностей	Взаємне сприйняття як «своїх», механізми соціального впливу і конформізму	Редукція, поза увагою залишаються несвідомі процеси, травми, конфлікти
Психоаналітичний	Згуртованість як компенсатор ілюзії єдності	Афективна залежність, проєкції, страх розпаду	Символічне мислення, ідеалізація лідера, колективне «Я»	Захисні механізми (витіснення, проєкція), інтерналізація групових норм	Важко перевірити емпірично, фокус на патології, песимістичний дискурс
Постструктуралістський/ культурологічний	Згуртованість як афективно-дискурсивна практика	Колективні емоції, почуття сорому, гордості, ненависті	Дискурсивна регуляція смислів, ідеологічне формування «ми»	Влада через емоції, нормалізація виключення аутистичних груп	Абстрактність, слабка психологічна конкретика, нехтування індивідуальним досвідом
Неофункціоналізм / травматична згуртованість	Згуртованість через спільний травматичний досвід	Колективна пам'ять болю, спільна емпатія, ритуали зміцнення	Символічне осмислення травми, наративи відновлення	Механізми репарації, визнання, трансформації травми	Обмежена застосовність у контекстах без травматичного досвіду
Інтераціоналістський/ символічний	Згуртованість через щоденні взаємодії, символи	Емоції як продукти взаємодії, емпатія	Конструювання смислів, ролей, ідентичності	Механізми соціального пізнання, інтерпретації, відзеркалення	Недооцінка макроструктур, влади, насильства

Отож розглянемо рівні архітектоніки соціальної згуртованості.

1. Індивідуально-психологічний рівень: довіра, безпека, належність. Індивідуально-психологічний рівень є базовою платформою соціальної згуртованості, оскільки саме на цьому рівні формується здатність особистості до соціального входження, довіри, емпатійної взаємодії і прийняття колективних норм. Психологічні передумови згуртованості закладаються не в зовнішньому полі взаємодії, а в самій структурі суб'єкта – у його досвіді прив'язаності, базовій безпеці, самоідентифікації, а також у розвитку таких психічних механізмів, як-от толерантність до невизначенності, емоційна саморегуляція, довіра до світу.

Психологічною передумовою соціальної згуртованості є потреба індивіда в належності – *базова мотивація* до включеності в соціальні групи, яку Р. Ф. Баумайстер і М. Р. Лірі назвали фундаментальною для виживання особистості (Baumeister & Leary, 1995). Вона формує *гравітаційне поле соціального зв'язування* – людина шукає відчуття визнання, підтримки і прийняття. Концепт належності – це прагнення бути включеним у стабільні міжособистісні відносини і є базовою мотивацією людської поведінки. Людина не просто шукає контактів – вона прагне визнання, афективного зв'язку, стійкої взаємодії з тими, хто її «бачить» і «чує». І якщо ця потреба не задовольняється, виникають глибока тривога, відчуження, агресія або нарцисичне замикання в собі. Отже, дефіцит базової належності є не лише психологічною травмою, а й загрозою для соціальних зв'язків.

Одним із ключових понять цього рівня є базова *міжособистісна довіра*, що, за Е. Еріксоном, формується ще в ранньому дитинстві як здатність покладатися на інших. На думку дослідника, така довіра – це фундаментальна передумова здатності брати участь у соціальних відносинах, будувати стабільні зв'язки і дотримуватися соціальних угод, це первинний афективний ресурс. Порушення цього базового досвіду веде до формування недовіри як стилю буття, що унеможливорює включення у спільне (Erikson, 1963). У соціальному контексті ця довіра є психологічною основою готовності до кооперації та альтруїстичної поведінки (Т. Yamagishi, & М. Yamagishi, 1994).

Інший важливий компонент – *переживання психологічної безпеки*, яке визначає межі відкритості до соціальних контактів. У працях К. Горні і Дж. Боулбі воно безпосередньо пов'язане зі здатністю будувати стабільні зв'язки й переживати себе як частину взаємної системи турботи. Дослідники наголошують, що здатність до стабільних зв'язків є не лише соціальною компетентністю, а й глибоко психологічною характеристикою, що інтегрує самоусвідомлення, емпатію і взаємну турботу. Горні

робить акцент на внутрішніх конфліктах і психологічних механізмах адаптації, а Боулбі – на емпіричному контексті взаємодії «дитина–опікун». Разом їхні підходи дають змогу побачити, що здатність до взаємної підтримки формується завдяки інтеграції внутрішніх ресурсів і стабільних зовнішніх відносин (Horney, 1945, 1950, 1951; Bowlby, 1969, 1973, 1980, 1988).

Без психологічної безпеки згуртованість можлива лише у вигляді вимушеного конформізму або захисного злиття, а не як справжня спільність.

На цьому рівні також слід звернути увагу на внутрішню згуртованість суб'єкта – ступінь інтегрованості його особистості. Розщеплений, фрагментований суб'єкт, уражений травмою, не здатен до стабільних соціальних зв'язків. Виходить, соціальна згуртованість починається не із системи – вона починається з особистості, яка має достатньо психічного ресурсу, щоб бути з іншими.

Отже, індивідуально-психологічний рівень задає умови можливості згуртованості: довіра, потреба в належності, переживання безпеки – це не вторинні характеристики, а ті психологічні передумови, без яких будь-яка інституціональна або ідентифікаційна згуртованість є штучною або нестійкою.

2. Міжособистісний рівень: емпатія, інтерсуб'єктивність, афективна синхронізація. Якщо індивідуальний рівень задає внутрішню готовність до зв'язку, то міжособистісний рівень є простором, де ця готовність реалізується. Тут формується інтерсуб'єктивна тканина соціальності, у якій стикаються і взаємно доповнюються свідомості, емоції, тіла. Однією з головних психологічних категорій цього рівня є *інтерсуб'єктивність* – здатність розпізнавати інтенції, емоції, позиції іншого суб'єкта як реальних, самостійних і релевантних. На думку М. Мерло-Понті, ця здатність формується ще в тілесному досвіді спільності: до того, як ми усвідомлюємо іншу людину, ми вже інтуїтивно «переживаємо» її присутність. Цей тілесний аспект інтерсуб'єктивності (зокрема через мову, жести, погляд) є основою емпатійного зв'язку (Merleau-Ponty, 1962).

Ключовим психологічним механізмом цього рівня є *емпатія* – здатність «входити» в емоційний світ іншого. За даними досліджень Ж. Десіті і Ф. Джексона, емпатія активує нейронні контури, пов'язані з афективною синхронізацією, і формує основу для солідарності. Вона є складною психонейрологічною конструкцією, що поєднує афективне співпереживання, когнітивну перспективу та емоційне саморегулювання. У групах з високим рівнем емпатії можна спостерігати зниження агресії,

більшу відкритість до альтернативних думок, готовність до компромісу (Decety, & Jackson, 2004).

Особливу роль у зміцненні міжособистісної згуртованості відіграє *емоційне зараження* – феномен мимовільного копіювання емоцій інших людей. Зокрема, Е. Хетфілд з колегами підкреслюють, що ця форма афективної синхронізації – хоча й неусвідомлювана – є ефективним механізмом групової консолідації. У спільному переживанні радості чи горя, тривоги чи натхнення люди відчують себе частиною єдиного емоційного тіла (Hatfield et al., 1993).

На міжособистісному рівні важливою є також *етика взаємності* – негласна домовленість, що стосунки потребують взаємної відповідальності, турботи, визнання. Якщо ця домовленість порушується, згуртованість втрачається – навіть за наявності спільної ідентичності чи спільних цілей. Міжособистісна згуртованість – це не лише стабільність стосунків, це динамічна система емпатійного обміну, афективної взаємності та морального визнання, без яких вища соціальна згуртованість (на рівні груп, інституцій чи символів) залишається декларативною.

Міжособистісний рівень є зоною мікросоціальної практики згуртованості – тут формується «соціальний клей», що пов'язує осіб у малі групи: родини, команди, локальні спільноти.

3. Групово-ідентифікаційний рівень: ідентичність, мораль, межі «ми – вони». Третій рівень репрезентує перехід від діадної взаємодії до групового включення. Основою тут є *групова ідентичність*, яка, за Г. Тайфелем і Дж. Тернером, визначає себе через належність до соціальної категорії: «Я» – частина «Нас» (Tajfel, & Turner, 1979). Іншими словами, на групово-ідентифікаційному рівні соціальна згуртованість набуває форми колективної ідентичності, яка виводить людину за межі міжособистісної взаємодії і занурює в більш широкі структури символічного «Ми». Цей рівень є точкою перетину психологічного і соціального: тут індивід ототожнює себе з певною соціальною групою, приймає її норми, переживає її успіхи та поразки як свої власні. Саме на цьому рівні формуються найстійкіші – і водночас найбільш конфліктогенні – типи згуртованості.

Група, у якій індивід знаходить підтвердження своєї цінності, стає джерелом психологічного ресурсу, а тому – об'єктом лояльності, захисту, іноді навіть жертви. Ця група може мати будь-яку природу – етнічну, релігійну, професійну, політичну, гендерну, однак її функція одна – структурувати суб'єктивність індивіда в термінах «Ми».

Психологічний ефект згуртованості на цьому рівні полягає не лише у відчутті спільності, а й у моральному підтвердженні себе як частини

«правильної» спільноти. Моральна ідентифікація, описана в працях Дж. Хейдта, є ключовим чинником: ми не просто отожднюємо себе з групою – ми вважаємо її носієм справедливості, добросовісності, істинності (Haidt, 2012). Саме моральне навантаження групової ідентичності забезпечує її емоційну силу і здатність мобілізувати людей навіть у разі виникнення загрозливих чи ірраціональних обставин. Цей рівень соціальної згуртованості неминуче містить механізм розмежування. Група визначає себе не лише через внутрішню єдність, а і через зовнішню межу – кого ми не включаємо, кого ми вважаємо «іншими». Концепт «ingroup» і «outgroup» (М. Б. Брюер описує цю дихотомію як належність до групи) супроводжується упередженням щодо тих, хто не є її частиною. Саме тому згуртованість на цьому рівні нерідко супроводжується етноцентризмом, шовінізмом, виключенням «чужих», особливо у кризові моменти, коли ідентичність стає захисним механізмом (Brewer, 1999).

Психологічно важливим є також феномен *самоствердження* через групу: у ситуації, коли індивід відчуває нестабільність, екзистенційну тривогу або фрагментацію, групова ідентичність стає символічною опорою. Вона дає людині почуття впорядкованості, місця в ієрархії, моральної певності – навіть якщо це призводить до радикалізації (Kruglanski et al., 2018). Однак цей рівень не можна розглядати лише як джерело небезпек чи поляризації. У стабільних умовах саме групова ідентичність дає змогу сформувати соціальний капітал – глибоку довіру, ефективну комунікацію, спільні цілі (Putnam, 2000). На рівні локальних спільнот (волонтерські ініціативи, релігійні громади, професійні колективи) така ідентифікація стає потужним ресурсом соціальної згуртованості. Отже, групово-ідентифікаційний рівень є водночас центром емоційного тяжіння і джерелом морального поділу. Саме тут згуртованість набуває формату колективної лояльності, а ризик поляризації є наслідком тієї ж логіки, яка забезпечує солідарність усередині групи.

Формування групової ідентичності супроводжується моральною стандартизацією: члени групи поділяють уявлення про «хороше» і «погане», що зміцнює їхню взаємну лояльність (Haidt, 2012). Цей моральний консенсус визначає межі нормативної поведінки всередині групи. Водночас згуртованість групи часто підтримується через встановлення меж з «іншими»: механізм «ingroup і outgroup» створює уявний кордон між «своїми» і «чужими», що може слугувати джерелом як згуртованості, так і ворожнечі.

На цьому рівні згуртованість набуває характеру лояльності, моральної відповідальності і соціального контролю, але водночас формує ризику поляризації і виключення.

4. Інституційно-нормативний рівень: довіра до правил, справедливості, структура взаємодії. На інституційно-нормативному рівні згуртованість уже не є емоційним станом чи груповою ідентифікацією – вона набуває характеру *інфраструктурної організації* соціального життя. Інституції – політичні, правові, освітні, економічні – задають спільні правила, механізми розв'язання конфліктів, процедури взаємодії. Успішне функціонування цих структур забезпечує передбачуваність, стабільність, довіру – три базові компоненти згуртованого суспільства. Теорія систем Т. Парсонса пояснює згуртованість як продукт нормативного порядку, коли поведінка індивідів координується через узгоджені очікування (Parsons, 1951). Цей рівень є «хребтом» згуртованості: інституції кодують спільні уявлення про справедливість, солідарність, відповідальність. Якщо цей рівень руйнується, суспільство швидко розпадається на протиборчі фрагменти, нездатні до кооперації.

Одним із ключових психологічних аспектів цього рівня є *довіра* до інституцій. Так, Т. Р. Тайлер і Ю. Дж. Хо стверджують, що громадяни, які вважають державні процедури справедливими, з більшою ймовірністю дотримуються законів, поважають інші групи і виявляють соціальну відповідальність (Tyler, & Huo, 2002). Довіра тут не є продуктом раціонального розрахунку – вона емоційна, пов'язана з досвідом справедливого ставлення. Цей рівень також містить символічну функцію інституцій, вони є репрезентантами спільного блага, спільної пам'яті, спільного майбутнього. Е. Гідденс зауважує, що в пізній модерності індивід постійно змушений «рефлексивно» конструювати власну ідентичність. Це означає, що життя не визначене наперед традиціями, а потребує безперервного вибору. Відбувається втрата стабільних опор – традицій, усталених ролей, що породжує відчуття непевності, яке може проявлятися у формі «онтологічної небезпеки». У глобалізованому світі соціальні відносини вибудовуються на «системній довірі» (наприклад, до експертних систем чи інституцій), але водночас – на постійному управлінні ризиками. Коли інституції не виконують свої функції, виникає те, що Гідденс назвав «децентрацією авторитету»: люди починають орієнтуватися на неформальні спільноти, радикальні ідеології або цілковите відчуження (Giddens, 1991).

Інституційно-нормативний рівень формує *архітектурний каркас згуртованості*. Якщо каркас зруйновано, то ані *групова солідарність*, ані

інтерсуб'єктивна емпатія не зможуть утримати суспільство від розпаду.

5. Символічно-дискурсивний рівень: уявна спільнота, наративи, колективна пам'ять. Найвищий рівень згуртованості – *символічно-дискурсивний* – формує уявлення про те, ким ми є як спільнота, звідки ми прийшли і куди прямуємо. Тут згуртованість уже не спирається на конкретні емоції чи правила, а тримається на наративах, ритуалах, колективній уяві, які створюють і підтримують спільну ідентичність.

Б. Андерсон зазначає, що нації – це не реальні, а уявні спільноти, тобто створені завдяки мові, друку, міфам, героїчним історіям тощо. Такі уявні спільноти функціонують на основі символічних кодів – прапорів, гімнів, спільних дат, культурних наративів. Дослідник відкидає ідею «природності» націй і показує, що вони існують лише настільки, наскільки люди уявляють себе частиною певної спільноти, яка може охоплювати мільйони індивідів, незнайомих один з одним. Уявні спільноти стають не лише ідентифікаційною платформою, а й емоційним джерелом гордості, гніву, солідарності (Anderson, 1983). Інструментом згуртованості тут є колективна пам'ять – спільний образ минулого, що формує легітимність у сучасному. А. Ассман зазначає, що пам'ять – це не проста репрезентація фактів: вона завжди є селекцією, інтерпретацією, емоційним маркуванням (Assmann, 2011). Вітчизняний дослідник П. Горностай, говорячи про соціальні групи, наголошує, що неможливо оминати увагою таку їхню специфічну соціально-психологічну характеристику, як-от колективна пам'ять. Під колективною пам'яттю дослідник розуміє не лише документи, артефакти, історичні пам'ятки і наративи, зафіксовані в текстах чи на інших носіях інформації. «Насамперед це живий психічний процес, який живе доти, доки існує колективна психіка, що є її справжнім носієм» (Горностай, 2023, с. 72).

Через пам'ять суспільство конструює себе як континуум – з минулим і майбутнім, з героями і зрадами, із втратами і відродженнями. Сюди ж належить публічний дискурс. У поляризованих суспільствах саме дискурсивний рівень стає зоною битви. Боротьба за «правильну» пам'ять, за «нашу» історію – це не культурний конфлікт, а бій за згуртованість.

Ще одним інструментом згуртованості є *колективна травма*. Не може бути травми поза культурною репрезентацією. Так, Дж. Александер вважає, що травма стає соціальним фактом лише тоді, коли її символічно артикулюють у межах публічної культури. Цей процес охоплює медіацію, ритуалізацію та інституціоналізацію страждання, тобто створення культурних форм, які транслують емоційний досвід як частину спільної ідентичності (Alexander, 2006). У цьому контексті згуртованість

формується завдяки емоційному узгодженню в колективній пам'яті: ритуали пам'яті, державні церемонії, наративи національної жертви – усе це формує афективна синхронність, яка консолідує групу навколо пережитої або уявної травми (Páez et al., 2015). Однак цей процес не є нейтральним – він завжди вписаний у владні структури, які визначають, яка травма заслуговує на пам'ять, а яка – на забуття. Саме тому соціальна згуртованість у посттравматичних спільнотах є не лише механізмом емоційної стабілізації, а й полем символічної боротьби за монополію на страждання.

Символічно-дискурсивний рівень – це «душа згуртованості». Він визначає не лише структуру соціального тіла, а й сенс його існування. Без нього згуртованість буде лише тимчасовою реакцією, а не етичною і культурною єдністю.

На завершення хочемо звернути увагу на те, що ми живемо в цифрову епоху. А це означає, що зростає роль соціальних мереж і алгоритмічних платформ. У цих умовах соціальна згуртованість набуває нових форм – *мережевих ідентичностей, афективних синхронізацій у віртуальному просторі*, але водночас і нових ризиків, пов'язаних з *інформаційною поляризацією, маніпуляціями та ілюзіями зв'язку*. Отже, сучасна згуртованість стає полем напруженості між потенціалом для колективного включення і загрозами розколу. На цьому тлі питання психологічного змісту соціальної згуртованості набуває особливої актуальності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інтерпретація соціальної згуртованості як багаторівневої архітекτονіки дала змогу вийти за межі спрощених моделей і зосередитися на взаємодії індивідуальних, міжособистісних, групових та інституційних механізмів інтеграції. Таке поглиблене розуміння архітекτονіки соціальної згуртованості відкриває шляхи для 1) урахування мультирівневих зв'язків під час розроблення політик соціальної інтеграції; 2) створення адаптивних моделей управління соціальними процесами в кризових ситуаціях; 3) розроблення інтервенцій, спрямованих на посилення слабких ланок структури (наприклад, відновлення довіри чи символічних практик).

Список використаних джерел

- Горностаї, П. П. (2023). *Психологія колективних травм*. Кропивницький: Імекс ЛТД.
- Ahmed, S. (2004). *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh University Press.
- Alexander, J. (2006a). *The art of social theory*. Oxford University Press.

- Alexander, J. C. (2006b). *The Civil Sphere*. Oxford University Press.
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Beck, U. (2002). *The cosmopolitan society and its enemies. Theory, Culture & Society*, 19(1–2), 17–44. <https://doi.org/10.1177/026327640201900101>
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York, NY: Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. New York, NY: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss: Sadness and depression*. New York, NY: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York, NY: Basic Books.
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55(3), 429–444. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00126>
- Butler, J. (1997). *The Psychic Life of Power*. Stanford University Press.
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. Routledge.
- Chan, J., To, H., & Chan, E. (2006). Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. *Social Indicators Research*, 75(2), 273–302
- Decety, J., & Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3(2), 71–100. <https://doi.org/10.1177/1534582304267187>
- Delanty, G. (2010). *Community*. Routledge.
- Durkheim, É. (2014). *The division of labor in society* (W. D. Halls, Trans.). Free Press. (Original work published 1893)
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd ed.). New York, NY: Norton.
- Foucault, M. (1975). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday.

Haidt, J. (2012). *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. Vintage.

Hatfield, E., Cacioppo, J. T., & Rapson, R. L. (1993). *Love, sex, and intimacy: Their psychology, biology, and history*. New York, NY: HarperCollins.

Horney, K. (1945). *Our inner conflicts: A constructive theory of neurosis*. New York, NY: W. W. Norton & Company.

Horney, K. (1950). *Neurosis and human growth: The struggle toward self-realization*. New York, NY: W. W. Norton & Company.

Horney, K. (1951). *Self-analysis*. New York, NY: W. W. Norton & Company.

Janis, I. L. (1982). *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascoes* (2nd ed.). Houghton Mifflin.

Jenson, J. (1998). Mapping social cohesion: The state of Canadian research. *Canadian Policy Research Networks*.

Kruglanski, A. W., Chernikova, M., Rosenzweig, E. L., & Kopetz, C. (2018). On motivational readiness. *Psychological Review*, 125(6), 972–997

Lacan, J. (1977). *Écrits*. Routledge.

Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. Chicago: University of Chicago Press

Mead, G. H., Huebner, D. R., & Joas, H. (2015). *Mind, self, and society*. University of Chicago Press.

Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception* (C. Smith, Trans.). London: Routledge & Kegan Paul. (Original work published 1945).

Nancy, J.-L. (2000). *Being singular plural* (R. Richardson & A. O'Byrne, Trans.). Stanford University Press.

Páez, D., Rimé, B., Basabe, N., Wlodarczyk, A., & Zumeta, L. (2015). Psychosocial effects of perceived collective victimhood and the breaking of silence after collective violence. In E. Halperin & K. Sharvit (Eds.), *The social psychology of intractable conflicts* (pp. 227–243). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-17861-5_15

Parsons, T. (1951a). *The social system*. Glencoe, IL: Free Press.

Parsons, T. (1951b). *The social system*. Routledge & Kegan Paul

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

Sherif, M. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave experiment*. University Book Exchange.

Tajfel, H. (1986). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge University Press.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole.

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.

Tyler, T. R. & Huo, Y. J. (2002). *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts*. Russell Sage Foundation.

Yamagishi, T., & Yamagishi, M. (1994). Trust and commitment in the United States and Japan. *Motivation and Emotion*, 18(2), 129–166. <https://doi.org/10.1007/BF02249397>

Žižek, S. (2008). *Violence: Six sideways reflections*. Picador

References

Ahmed, S. (2004). *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh University Press. (in English)

Alexander, J. (2006a). *The art of social theory*. Oxford University Press. (in English)

Alexander, J. C. (2006b). *The Civil Sphere*. Oxford University Press. (in English)

Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso. (in English)

Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press. (in English)

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press. (in English)

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497> (in English)

Beck, U. (2002). *The cosmopolitan society and its enemies. Theory, Culture & Society*, 19(1-2), 17–44. <https://doi.org/10.1177/026327640201900101> (in English)

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York, NY: Basic Books. (in English)

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. New York, NY: Basic Books. (in English)

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss: Sadness and depression*. New York, NY: Basic Books. (in English)

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York, NY: Basic Books. (in English)

Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55(3), 429–444. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00126> (in English)

Butler, J. (1997). *The Psychic Life of Power*. Stanford University Press. (in English)

Butler, J. (2004). *Undoing gender*. Routledge. (in English)

Chan, J., To, H., & Chan, E. (2006). Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. *Social Indicators Research*, 75(2), 273–302 (in English)

Decety, J., & Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3(2), 71–100. <https://doi.org/10.1177/1534582304267187> (in English)

Delanty, G. (2010). *Community*. Routledge. (in English)

Durkheim, É. (2014). *The division of labor in society* (W. D. Halls, Trans.). Free Press. (Original work published 1893). (in English)

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd ed.). New York, NY: Norton. (in English)

Foucault, M. (1975). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books. (in English)

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford, CA: Stanford University Press. (in English)

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday. (in English)

Haidt, J. (2012). *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. Vintage. (in English)

Hatfield, E., Cacioppo, J. T., & Rapson, R. L. (1993). *Love, sex, and intimacy: Their psychology, biology, and history*. New York, NY: HarperCollins. (in English)

Horney, K. (1945). *Our inner conflicts: A constructive theory of neurosis*. New York, NY: W. W. Norton & Company. (in English)

Horney, K. (1950). *Neurosis and human growth: The struggle toward self-realization*. New York, NY: W. W. Norton & Company. (in English)

Horney, K. (1951). *Self-analysis*. New York, NY: W. W. Norton & Company. (in English)

Hornostay, P. P. (2023). *Psykhohohiia kolektyvnykh travm* [Psychology of collective traumas] Kropyvnytskyi: Imeks LTD. (in Ukrainian)

Janis, I. L. (1982). *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascoes* (2nd ed.). Houghton Mifflin. (in English)

Jenson, J. (1998). Mapping social cohesion: The state of Canadian research. *Canadian Policy Research Networks*. (in English)

Kruglanski, A. W., Chernikova, M., Rosenzweig, E. L., & Kopetz, C. (2018). On motivational readiness. *Psychological Review*, 125(6), 972–997. (in English)

Lacan, J. (1977). *Écrits* [Writings]. Routledge. (in French)

Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. Chicago: University of Chicago Press. (in English)

Mead, G. H., Huebner, D. R., & Joas, H. (2015). *Mind, self, and society*. University of Chicago Press. (in English)

Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception* (C. Smith, Trans.). London: Routledge & Kegan Paul. (Original work published 1945). (in English)

Nancy, J.-L. (2000). *Being singular plural* (R. Richardson & A. O'Byrne, Trans.). Stanford University Press. (in English)

Páez, D., Rimé, B., Basabe, N., Wlodarczyk, A., & Zumeta, L. (2015). Psychosocial effects of perceived collective victimhood and the breaking of silence after collective violence. In E. Halperin & K. Sharvit (Eds.), *The social psychology of intractable conflicts* (pp. 227–243). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-17861-5_15. (in English)

Parsons, T. (1951a). *The social system*. Glencoe, IL: Free Press. (in English)

Parsons, T. (1951b). *The social system*. Routledge & Kegan Paul. (in English)

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster. (in English)

Sherif, M. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave experiment*. University Book Exchange. (in English)

Tajfel, H. (1986). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge University Press. (in English)

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole. (in English)

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell. (in English)

Tyler, T. R. & Huo, Y. J. (2002). *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts*. Russell Sage Foundation. (in English)

Yamagishi, T., & Yamagishi, M. (1994). Trust and commitment in the United States and Japan. *Motivation and Emotion*, 18(2), 129–166. <https://doi.org/10.1007/BF02249397>. (in English)

Žižek, S. (2008). *Violence: Six sideways reflections*. Picador. (in English)

Received: 22.09.2025

Accepted: 25.10.2025

© Сівєрс З.Ф., 2025. Ця стаття відкритого доступу на умовах CC BY-NC 4.0